

KOSOVA'DA BİR KÖY CAMİSİ: RUGOVA HASAN AĞA CAMİSİ

A VILLAGE MOSQUE IN KOSOVO: ROGOVO HASAN AGA MOSQUE

Rüçhan BUBUR*

Öz

Osmanlı mimarisi ve sanatının izleri, Anadolu'nun yanı sıra devletin hüküm sürdüğü Ortadoğu, Afrika, Avrupa gibi farklı coğrafyalarda da görülmektedir. Balkan toprakları da tıpkı diğerleri gibi, Osmanlı'nın yaklaşık beş yüzyıl boyunca süren hakimiyeti esnasında sayısız eserin bırakıldığı yerlerden biridir. Yakova merkez ve köylerindeki günümüze ulaşmış mimari eserleriyle ve 1999 Kosova Savaşı'nda aldığı ağır hasara rağmen hala daha canlılığını koruyan çarşılarıyla Türk şehir dokusunu günümüze taşıyan merkezlerin başında gelir. Balkan coğrafyasındaki savaş, istila, doğal afetler gibi yaşanmış olan olumsuzluklar nedeniyle yapıların büyük çoğunluğu yok olmuş; varlığını sürdürenler ise, geçirdikleri onarımlarla günümüze ulaşmışlardır. Yakova'nın Rugova köyünde kitabesine göre 1580 yılına tarihlenen Hasan Ağa Camii de geçirdiği onarımlarla günümüze ulaşmış yapılardan biridir. Makalede cami mimari ve süsleme özellikleri ile tanıtılarak, hazırlanan rölöve ve restitüston planıyla da inşa evreleri tartışılıp değerlendirilmiştir. Kosova'nın merkezden uzak köylerinde camilerin hemen hepsi, Anadolu'da da yaygın bir şekilde görüldüğü gibi, dikine dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı ve ahşap kubbeli olarak inşa edilmişlerdir. Rugova köyünde yer alan Hasan Ağa Camii; merkezi plan şemasına sahip harimi ile diğer köy camilerinden ayrılmakta ve merkezdeki yapılarla da boy ölçüşmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kosova, Yakova, Balkanlar, Osmanlı mimarisi, Rugova, Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa.*

ABSTRACT

The traces of Ottoman architecture can be seen in various geographies such as Middle East, Africa, and Europe as well as in Anatolia. Balkan Peninsula, like others, is one of the places where countless valuable works of architecture were left from the Ottoman period which took around five centuries. Kosovo remained under the Ottoman rule from 1389 until the 1912-1913 Balkan wars and it houses many examples of religious and civil architecture that have survived to the present day from that period. The fact that the Muslim

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı ABD, İzmir,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-2595> ♦ E-mail: ruchan.bubur@ege.edu.tr

Bu araştırma, Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. (Proje Numarası:13-TDAE-002). Destek veren Ege Üniversitesi Rektörlüğü ve Bilimsel Araştırma Projeleri Şube Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

population is more concentrated in Kosovo compared to other Balkan countries has been effective in the preservation of these architectural works.

Hasan Aga Mosque is situated in the village of Rogovo, which is 15 km from the city of Gjakova, located in the western part of the Republic of Kosovo. The mosque is a part of a complex, consisting of madrasah, school, soup kitchen, hammam and tower house buildings. Mosque dates to 1580-81 according to its inscription written by the Skopje poet Valihi, and it was built by the grand vizier Yemişçi Hasan Pasha, who is known to be of Albanian origin.

Today, the building consists of a rectangular-planned prayer hall with a minaret on the north end of the western façade, and a last prayer hall to the north, which consists of a closed section that is wider than the harim, and a porch in front of it. The harim, which has a transverse rectangular plan, is covered with a dome in the middle and two-barrel vaults on both sides extending from east to west. The dome rests on the main walls in the north and the south, and on the walls carrying the vaults in the east and the west.

An early monumental mosque of central dome rising on a hexagonal infrastructure in Ottoman architecture is Edirne Üç Şerefeli Mosque, dated to 1477. Sinan Pasha (1555) and Atik Valide (1586) mosques in Istanbul are among the contemporary examples of the Rogovo Hasan Aga Mosque in Anatolia, with their central domed plans on a hexagonal scheme and spaces enlarged on both sides of this dome. Kara Ahmed Pasha (1555) and Kadirga Sokollu (1571) mosques are similar with their central domes in hexagonal scheme.

Architectural works built by the Ottoman rulers, supported by rich foundations in the Balkans and Kosovo are mostly located in the city centers. These mosques in city centers of Kosovo are usually single-domed square buildings with a portico to the north. Despite the structures with a vertical rectangular plan, flat wooden ceilings, and wooden domes, covered with hipped roofs, were built by the local people and local craftsmen, mostly in villages far from the local authority, as well as the city centers.

Hasan Aga Mosque in Rogova village of Gjakova with its central domed plan scheme rising on a hexagonal structure is unique both because it is the only representative of its contemporaries in the capital of the empire in Kosovo but also it is in a village far from the center. It is possible to explain this situation with the desire to serve and develop the Rogovo village where the founder of the building, Hasan Aga, known by the nickname “Yemişçi” and a grand vizier of Albanian origin, was born and grew up.

Keywords: *Kosovo, Gjakova, Balkans, Ottoman architecture, Grand Vizier Yemişçi Hasan Paşa, Rugova*

Bugünkü Kosova Cumhuriyeti'nin batısında yer alan Yakova şehrine 15 km. uzaklıktaki Rugova¹ köyünde Hacı Hoti caddesinde yer alan cami; medrese, mektep, imaret, hamam ve kule ev binalarından oluşan bir külliye aittir. Avlu içinde yer alan caminin bir haziresi bulunmaktadır.

Çalışmamız günümüze ulaşan Rugova Hasan Ağa Cami ile sınırlandırılmıştır. Külliye'nin diğer yapılarının incelenip değerlendirilmesi ise, tarih kaynakları ve arşiv verileri ışığında alanda yapılacak çalışmalarla mümkün olacaktır. Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Rugova köyündeki faaliyetleri, götürdüğü hizmetler ve katkılarının bir bütün olarak ele alınması da külliye'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır².

Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan temin ettiğimiz dokümanlarda, külliye'nin mektep binasının caminin kuzeyindeki sokağın diğer tarafında yer aldığı kayıtlıydı. Cami vakfına ait bu mektep binası 2003 yılında yıkılmıştır. Bu bina 1927-1928 öğretim yılından 1932'de yeni okul binasının inşasına kadar laik eğitimin verildiği bir ilkokul olarak kullanılmıştır³.

Külliye'nin 1576 tarihinde inşa edildiği bilinen kule ev binası araştırma yaptığımız tarihte farklı bir işlevde kullanılmakta olduğu için incelenememiştir⁴. Günümüze ulaşamayan hamam ise 1577'ye tarihlenmektedir⁵.

Osmanlı sadrazamı Yemişçi Hasan Paşa⁶'nın bu külliye ve Rugova köyünün kalkınması için Prizren ve Yakova'da zengin vakıflar bıraktığı bilinmektedir⁷. Kosova vilayetinin 18. ve 19. yüzyıla ait hurufât defterlerinde Hasan Ağa Vakfı ve cami

1 1458'de Türk egemenliğine ve yönetimine giren Rogova, 1485 yılında yapılan ilk sayımda Yakova köyüne dâhil bir yerleşim yeri olarak görülmektedir (Shala 2015: 20). 1571 yılında gelindiğinde ise, Osmanlı imparatorluğuna 1550 akçe vergi ödemesiyle dikkati çekmektedir. Rugova köyünün 17. yüzyılın ortalarına kadar kalkınması ve artan nüfusu ile öne çıkması; Hasan Ağa'nın doğup büyüdüğü köyü ile birlikte çevre yerleşimlerin gelişmesi için yaptığı hizmetlerle açıklanabilmektedir (Shala 2015: 22.).

2 Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Rugova köyündeki hizmetleri için bkz. Shala 2015: s.299.

3 Shala 2015: s. 154, 155. Bu yapı 1 nolu dipnotta adı geçen projemizde Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan fotoğraflarla tanıtılmıştır.

4 Kule ev binası hakkında geniş bilgi için bkz. Shala 2006: s.128.; İbrahimgil, Konuk, 2006: s.46-49.; Shala 2015: s.29, 95.

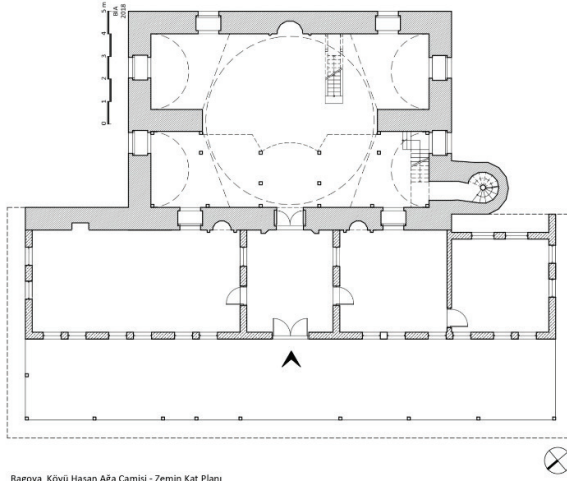
5 Shala 2015: s.94; Shala 2006: s.128.

6 Arnavut asıllı bir devşirme olduğu bilinen Hasan Ağa'nın Rugova köyünde doğduğu ve ilk eğitimini burada tamamladığı, gençliğinin birkaç yılını Prizren'de geçirdiği bilinmektedir. 1577 – 78'de girdiği Zülüflü Baltacılar Ocağı'nda aldığı eğitimle Osmanlı ordusuna katılmış, 1601-1603 yıllarında III. Mehmet döneminde sadrazamlık görevinde bulunmuş, III. Murad'ın Damat İbrahim Paşa'nın ölümüyle dul kalan kızı Ayşe Sultan ile evlenmiştir. III. Mehmet'in emriyle 1603 yılında idam edilmiştir. Köprülü 1997: s.342,343.

7 Krasniq 2006: s. 116,117.

görevlilerine ait kayıtlar görülebils⁸ de arşiv çalışmamızda yapının vakıfnamesine ulaşamadık⁹.

Yapı bugün enine dikdörtgen planlı, batı cephesinin kuzey ucunda minaresi bulunan bir harim ile kuzeyinde bu harimden daha geniş tutulmuş kapalı bir bölüm ve önündeki sundurmadan oluşmaktadır (Çizim 1)¹⁰. (Res. 1). Enine dikdörtgen planlı harimin üzeri ortada kubbe iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür. Kubbe kuzey ve güneyde beden duvarlarına doğu ve batıda ise tonozları taşıyan duvarlar üzerine oturmaktadır.

Rugova Köyü Hasan Ağa Camii - Zemin Kat Planı

Çizim 1. Rugova, Hasan Ağa Camii, plan.

Yapının kubbesi dıştan sekizgen prizma şekilli yalancı kasnağa sahiptir (Res. 2). Kubbenin iki yanında tonozla örtülü bölümlerin üzeri ise bir yöne eğimli birer çatı ile örtülmüştür. Bugün harimi örten kubbe metal levhalarla, iki yandaki eğimli çatıların üzeri ise oluklu çatı malzemesi ile kaplanmış durumdadır (Res. 3)¹¹. Harimin kuzeyindeki kapalı bölümün kuzey yöne eğimli üst örtüsü ile sundurmanın üst örtüsü keşişmektedir. Sundurmanın üzeri giriş ekseninin iki yanında üç yöne eğimli birer kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır.

8 Taç 2012: s.308,309.

9 T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında yaptığımız dijital taramalarda Sadrazam Yemişçi Hasan Ağa'nın Rugova'daki eserlerine ait vakıfname bulunmamaktadır. E.T.: 10.04.2022.

10 Çalışmamızda yer alan rölöve ve çizimler Dr. Buket İLTER ALPER tarafından yapılmıştır, kendisine yardımları için teşekkür ederim.

11 Yapının kurşunla kaplı kubbesi 1995 yılında yapılan onarımında yenilenmiştir. Vırniça 2012: 729.

Cami Kosova'daki 1998-1999 yıllarında gerçekleşen savaşta zarar görmüştür. 1 Nisan 1999'da minaresine yerleştirilen patlayıcılarla tahrip edilmiştir¹² (Res. 4, 5, 6, 7, 8). Yapının savaş sonrası fotoğraflarında temellerine kadar yıkılan minarenin caminin kuzeybatısında hasara neden olduğu görülmektedir¹³. Harimin batı duvarı büyük ölçüde zarar görmüş, kubbede derin çatlaklar oluşmuş, harimin kuzeybatı köşesindeki tonoz ve bu yöndeki kapalı bölüm ile önündeki sundurmanın üst örtüleri tamamen yıkılmıştır.

Yapı bugün içten ve dıştan sıvalı ve badanalı durumdadır. Harimin güney ve doğu cephelerinde ikişer, batı cephesinde ise üç adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Res. 9, 10). Batı cephedeki pencerelerden biri daha küçük olup cephenin güneyinde üst sırada yer almaktadır. Pencerelerin hemen üzerinde siva ile yapılmış enine dikdörtgen biçimli çökertmeler yer alır. Doğu ve güney cephe pencerelerinin çökertmeleri içinde sivri kemerli kabartmalara yer verilmiş, batı cephe pencerelerinin üzerindeki çökertmelerin içi ise boş bırakılmıştır. Pencerelerin demirden lokmalı parmaklıkları bulunmaktadır. Yapının eski fotoğraflarından cephelerin sıvasız olduğu, harimin moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Res. 11, 12). Bu fotoğraflarda harimin cephelerindeki pencerelerin taş sövelere sahip olduğu, üzerlerinde enine dikdörtgen çökertmeler içinde sivri hafifletme kemerlerinin yer aldığı, batı cephede üst sırada yer alan pencerenin ise sivri kemerli olduğu görülmektedir.

Harimin batı cephesinin kuzeyinde yer alan poligonal gövdeli minare caminin beden duvarına bitişiktir (Res. 13). Sıvasız bırakılan kaide ve pabuç bölümünden malzemenin kesme küfeki taşı olduğu anlaşılmaktadır. Minarenin poligonal kaidesinden gövdeye geçiş hafif daralarak yükselen pabuç bölümü ile sağlanmıştır. Kaide, pabuç, şerefe ve külah bölümlerindeki geçişlerde kaval silmeli birer bilezik kullanılmıştır. Gövdeden şerefeye biri içbükey diğeri dışbükey olan iki sıra friz ile geçilmiştir (Res. 14). Petek bölümünün üzerinde yer alan külah metal levhalarla kaplıdır. Külahın hemen altında dikey/mazgal açıklıklar bulunmaktadır. Yapı 1999 yılındaki savaşın ardından 2001 yılında onarılarak ibadete açılmıştır. Ancak yapılan bu onarımda minare inşa edilmemiştir¹⁴. 2007 yılında inşa edilen bugünkü minare yapının savaş öncesi fotoğraflarıyla karşılaştırıldığında özgün haline uygun inşa edilmiş olduğu görülür¹⁵.

Yapının kuzey cephesinde, harimden daha geniş tutulmuş doğu ve batı cephelerde dışa taşıntı yapan son cemaat yeri işlevi gören kapalı bir bölüm ve önüne eklenmiş 10 adet ahşap destekle taşınan sundurma yer almaktadır (Res. 15). Sundurmanın, kapalı bölümü de içine alan, kiremit kaplı kırma çatısı; doğu, batı ve kuzey cephelerde dışa taşkın bir saçağa sahiptir. Bu sundurma yapıya 1995 yılındaki onarımda eklenmiştir¹⁶. Bugün

12 Shala 2006: s. 131.

13 Savaş sonrası fotoğraflar için bkz. Bajgora 2013: s.152.

14 İbrahimgil, Konuk, 2006: s.41.

15 Vırmiça 2012: s. 731.

16 Vırmiça 2012: s. 729.

sundurmanın batı ucunda kesme küfeki taşından inşa edilmiş bir şadırvan bulunmaktadır. Bu şadırvan, bugünkü minarenin de yer aldığı yapının 2007 yılına ait fotoğraflarında görülmektedir¹⁷. Şadırvan minarenin inşa edildiği onarımda eklenmiş olmalıdır.

Bugün harimin kuzeyinde yer alan kapalı bölümün toplam 18 adet penceresi bulunmaktadır. Bunlar batıdaki dışa taşkın bölümün güney cephesinde iki adet, doğu ve batı cephelerde ikişerden dört adet ve kuzey cephede ortadaki girişin iki yanında altışıardan 12 adettir (Res. 16, 17, 18). Batı tarafta güney cepheye bakan iki pencere basık kemerli, diğer pencereler ise dikdörtgen biçimlidir. Yapının eski rölöve planlarında ve fotoğraflarında bu bölümün; kerpiç malzeme ile inşa edilmiş üzeri kiremit kaplı bir sundurma ile örtülü, batı cephesinde bir, doğu cephesinde iki ve kuzey cephesinde girişin iki yanında üçerden altı adet penceresi bulunan kapalı bir son cemaat yeri olduğu görülür (Res. 19)¹⁸.

Camiye giriş, kuzey cephedeki sundurmaya açılan kapalı son cemaat yerinin ortasında yer alan dikdörtgen biçimli açıklık ile sağlanmıştır. Bu açıklık ile ulaşılan kareye yakın dikdörtgen planlı mekân, harime ve kapalı son cemaat yerinin mekânlarına geçişi sağlamaktadır (Res. 20). Bu mekânın iki yanında kapalı son cemaat yerinin enine dikdörtgen planlı mekânları yer alır. Bugün sıvalı ve badanalı durumda olan bu mekânlardan batıda yer alan, bir bölme duvarla iki mekâna ayrılmış, bu duvarın kuzeyine açılan kapı ile de mekânlar arasındaki geçiş sağlanmıştır.

Kapalı son cemaat yerinin doğusundaki mekân, ikisi doğu, altısı kuzey duvarında bulunan toplam sekiz adet dikdörtgen biçimli pencere ile aydınlanmaktadır. Mekânın güney duvarında harime açılan dikdörtgen biçimli bir pencere, doğusunda ve batı ucunda birer dış mihrap ile yaklaşık olarak ortalarında dikdörtgen kesitli alçıdan yapılmış bir plaster yer almaktadır (Res. 21). Doğudaki mihrap dikdörtgen planlı, üçgen kemerli bir kavsaraya sahiptir. Kavсарanın tepe noktasında bir mukarnas dişi bulunmaktadır. Batıdaki mihrap ise, üçgen kemerli bir çökertme içinde yer alır. Yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu biçimde bir kavсарası bulunmaktadır. Mekânın batı duvarı üzerinde giriş mekânına açılan dikdörtgen biçimli bir kapı ve bir pencere vardır.

Kapalı son cemaat yerinin batısında bölme duvarla ayrılan iki bölümden batıda yer alan; güney ve batı duvarlarında ikişerden dört adet, kuzey duvarlarında üç adet olmak üzere toplam yedi adet pencere ile aydınlanmaktadır. Dikdörtgen biçimli olan pencerelerden güney duvardakiler basık kemerli ve diğerlerinden daha büyüktür. Bu mekânın güney duvarı yapının Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan rölöve planında; bugünkünden farklı olarak harim duvarı ile aynı kalınlığa sahip ve minare kaidelerini de içine alan durumdadır.

17 Vırmiça 2012: s. 738.

18 Eski rölöve planı ve fotoğrafı için bkz. Kültürel Miras Bölge Kurulu dokümanları, fotoğraf için ayrıca bkz. Kiel, Hafız 1980: s. 412.

Kapalı son cemaat yerinin batısında perde duvarla ayrılan iki bölümden doğuda yer alanın güney duvarında, harime açılan dikdörtgen biçimli bir pencere ile bir dış mihrap yer alır. Yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu biçimde bir kavsaraya sahiptir. (Res. 22). Bu mekân kuzey duvarındaki üç adet pencere ile aydınlanmaktadır. Mekânın doğu duvarı üzerinde giriş mekânına açılan dikdörtgen biçimli bir kapı ve bir pencere vardır.

Giriş mekânının güney duvarında harime girişi sağlayan basık kemerli giriş açıklığının hemen üzerinde yapının inşa kitabesi, batı duvarında ise Rugova'da günümüze temel kalıntıları ulaşan Eski Köprü'nün kitabesi yer alır. Basık kemerli giriş açıklığı harime bursa kemerli bir kavsaraya içinde dilimli bir kemerle açılmaktadır (Res. 23, 24). Harimin duvarları bugün sıvalı ve badanalıdır. Enine dikdörtgen planlı harimin üzeri ortada bir kubbe iki yanda ise doğu batı yönlü uzanan ikişer beşik tonozla örtülmüştür (Res. 25, 26). Kubbe kuzey ve güneyde beden duvarları, doğu ve batıda ise tonozları taşıyan duvarlar ve bu duvarlardan kuzey ve güney duvarlara diyagonal uzanarak altıgen bir alt yapı oluşturan kemerlerle taşınmaktadır.

Harimin kuzeyinde ahşaptan inşa edilmiş kadınlar mahfili yer alır. Mahfili taşıyan toplam 16 adet kare kesitli ahşap destek kirişlerle birbirine bağlanmıştır (Res. 27). Bunların altısı kuzey duvara, ikişerden dördü ise doğu ve batıda tonozları taşıyan duvarların kuzeyine bitişiktir. Altı adet desteğin dördü mahfilin kuzeyinde doğu batı yönlü kirişlerle; ikisi ise giriş eksenini üzerinde kuzey duvardaki kirişlere bağlanmıştır. Mahfile çıkış kuzey batı tonozu taşıyan duvar ile batı duvarına bitişen "L" planlı ahşap merdivenle sağlanmıştır. Mahfilin harime uzanan balkonu ortada eğrisel, iki yanda ise dikdörtgen planlıdır.

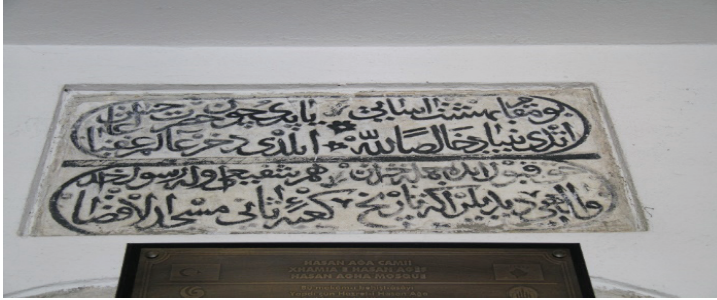
Harimde kuzey, güney ve doğu duvarlarda ikişer, batı duvarda ise üç adet olmak üzere toplam dokuz adet dikdörtgen biçimli pencere bulunmaktadır (Res. 28, 29, 30). Batı duvardaki pencerelerden biri güney tarafta üst sırada yer almaktadır (Res. 31). Diğerlerinden daha küçük tutulmuş olan bu pencerenin üst kesimi tonoz içinde kalmıştır. Simetrik olarak yerleştirilen pencereler taş sövelere sahiptir. Doğu ve batı duvardakiler sivri kemerli çökertmeler içinde yer almaktadır. Harimin batı duvarının kuzeyindeki dikdörtgen açıklıktan minareye ulaşılmakta-harimin kuzey duvarında yer alan pencereler ise son cemaat yerine açılmaktadır. Güney duvarın ortasında yedi kenarlı plana sahip mihrap nişinin sivri kemerli istiridye kabuğu şeklindeki kavсарasının kemer başlangıcında bir sıra mukarnas yer alır (Res. 32). Mihrap nişi iki yanda kaval silmeler üzerinde yer alan ve bir sıra palmet dizisiyle son bulan üçgen bir alınlıkla taçlanmıştır. Mihrap nişinin hemen üzerinde 1.25-0.48 m¹⁹ ölçülerinde bir ayet kitabesi; bunun altında ise yapının onarım kitabesi bulunmaktadır.

19 Kiel, Hafız 1980: 418.

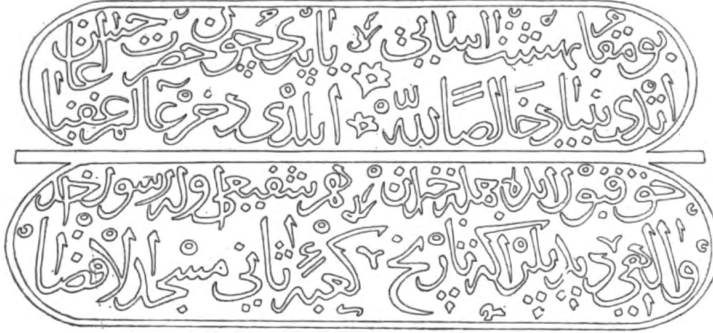
Tarihlendirme

Caminin giriş mekânında inşa kitabesi ile yapının banisi Hasan Ağa'nın Rugova'da inşa ettirmiş olduğu köprüye ait bir kitabe yer almaktadır. Mihrabındaki bir ayet kitabesi ve beraberindeki onarım kitabesiyle birlikte yapıda toplam dört adet kitabe bulunmaktadır²⁰.

Harimin basık kemerli giriş açıklığının hemen üzerinde 90x50cm. ölçülerinde enine dikdörtgen biçimli mermerden inşa kitabesi yer almaktadır. Dört satırlık kitabe sekiz dizeden oluşmaktadır. Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Resim 33. Harime giriş kapısının üzerindeki inşa kitabesi.

Resim 34. Kitabeye metnin çizimi²¹

20 Yapıdaki bu kitabelerin metinlerinin transkripsyonu ve Türkçe anlamı Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden, Dr. Öğr. Üyesi İlgar BAHARLU tarafından yapılmıştır. Kendilerine yardımları için teşekkür ederim.

21 Andrejeviç 1984: s. 42.

بو مقام بهشت اسایی
یاپدی چون حضرت حسن اغا

اندى بنیاد خالصا لله
ایلدی زحر عالم عقبا

حق قبول ایده جمله خیراتن
هم شفعی اوله رسول خدا

والهیی دیدیلر اکه تاریخ
کعبه ثانی مسجد الاقصا

Bu makâm-ı behişt âsâyı
Yapdı çün Hazreti Hasan Ağa
(*Hazreti Hasan Ağa bu cennet benzeri makamı yaptı*)

İtdi bünyâd hâlisân li'l-lâh
Eyledi zuhr-ı âlem-i ukbâ
(*Allah rızası için bu binayı yaptı ve bunu ahiret alemine bir dayanak yaptı*)

Hak kabûl ide cümle hayrâtın
Hem şefî'i ola Resûl-i Hudâ
(*Allah onun bütün hayırlı işlerini kabul etsin ve Allah resulu onun şefaâtçisi olsun.*)

Vâlihî dediler ana târih
Kâbe-i sâni Mescidü'l-Aksâ
[*Vâlihî ona şu tarihi düştü: Kabe-i Sâni, Mescidü'l-Aksâ (İkinci Kabe, Mescid-i Aksâ)*]

Kitabenin son dizesinde yapının inşa tarihi ebced ile hicri 988 olarak verilmiştir. Bu da miladi 1580-81 yılına karşılık gelmektedir²². Kitabenin şairi Üsküp doğumlu Vâlihî'dir²³.

22 Kiel, Hafız 1980: s.418.

23 Asıl adı Ahmed olan Vâlihî babası kadı olduğu için Kadı-zade Ahmet Çelebi adıyla bilinir (Kiel, Hafız 1980: s.417; Kiel 2002: s.31.; Yılmaz, 2014: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/valihi-kadizade-ahmed-valihi-celebi> erişim tarihi: 10.04.2022; Nureski 2014: s. 74,75,76.). Vâlihî Kosova'da Kaçanik'teki Koca Sinan Paşa camisinin de inşa kitabesinin şairidir (Andrejeviç 1984: 43.; Vırmaç 2012: s.730.; Kosova Kitabeleri 2014: s. 234,235.).

Giriş mekânının batı duvarında yer alan kitabe ise Rugova'da günümüze temel kalıntıları ulaşan Eski Köprü'ye aittir. 2006 yılında Rugova köyü sakinlerinden Avni Muhamet Kryeziu tarafından bir tesadüf sonucu bulunan bu mermer kitabe 89x49x9 cm ölçülerinde 70 kg ağırlığındadır. Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Resim 35. Köprü kitabesi.

عين اعيان حسن اغا كم
اولدي مقبول شهنشاہ جحان

اوله تا معتبر بنا سبيل
ياپدي بر جسر مشدد ارکان

والهي ديدني انوکچون تارخ
هي عجب جسر متين البیان

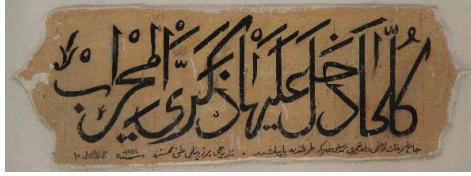
Ayn-ı a'yân-ı Hasan Ağa kim
Oldı makbûl-i şehenşâh-ı cihân
(Halkın önde gelenlerinden Hasan Ağa bu cihanın sultanının
itibarlı bir kulu oldu)

Ola tâ mu'teber binâ-i sebîl
Yapdı bir cısr-i müşedded erkân
(Allah rızası için güçlü bir köprü yaptı ve bu bina çok itibar gördü)

Vâlihî didi anıñün târih
Hey aceb cısr-i metînü'l-bünyân
[Vâlihî onun için tarihi söyledi: Hey aceb cısr-i metînü'l-beyân
(Nasıl acayip ve sağlam bir köprüdür)]

Kitabenin son dizisinde köprünün inşa tarihi ebced ile hicri 987 olarak verilmiştir. Bu da miladi 1579 tarihine karşılık gelmektedir. Yemişçi Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiş olduğu anlaşılan bu köprünün kitabe metni, caminin inşa kitabesinin de şairi olan Vâlihî lakabı ile tanınan Kadı-zâde Ahmed Çelebi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır²⁴.

Yapının 1.25-0.48 m ölçülerindeki ayet kitabesi mihrap nişinin hemen üzerinde yer almaktadır. Kitabenin metni, latin harfleriyle transkripsyonu ve Türkçe anlamı aşağıda verilmiştir.

Resim 36. Mihrap kitabesi

Resim 37. Mihrap kitabesi²⁵

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا

Küllemâ dehalê aleyhâ zekeriyye'l-mihrâb

(Zekeriyya onun (Meryem'in) bulunduğu mihrâba her girdiğinde)

جامع شريفك او جنجو دفعه تعميرى محمد على بن بكر طرفندن ياپلميشدر
بوياجى پر زرينلى غكى ممش سنه ۱۲۰۱ جاز الاول

Onarım metni²⁶

Cami-i şerifin üçüncü def'a tamiri Mehmet Ali Bin Bekir tarafından yapılmıştır:

Boyacı Prizrenli Gani Muhsin

Sene 1251 Cemâziye'l-Evvel 10

24 Shala 2006: s. 139,140.; Shala, 2015: s. 30.; Kosova Kitabeleri 2014: s. 228,229. Bu kitabe levhası koruma amacıyla giriş mekânının duvarına yerleştirilmiştir.

25 Çizim Kültürel Miras Bölge Kurulu'nun çalışmasıdır.

26 Kiel, Hafız 1980: s.418.

M. Kiel ise çalışmasında kitabenin Arapçayı iyi bilmeyen biri tarafından yazıldığını belirterek “Kullama dahala ‘alayha Zakariyya al-mihrap” olarak Kuran’da bulunan metnin doğrusunu aktarmıştır.

Kurandaki “Küllemâ de hale aleyhâ zekeriyye’l-mihrâb” ayetinin hemen altında yapının üçüncü onarımının Mehmet Ali Bin Bekir tarafından yapıldığını ve kitabenin Prizrenli Gani Memiş adlı bir kişi tarafından Eylül 1835 yılında yazıldığını öğreniyoruz. Balkan ülkelerindeki Osmanlı dönemi eserlerinin çoğunluğu, bölgenin tarihindeki savaşlar ve istilalarda tahrip olmuş ve onarımlarla günümüze ulaşabilmişlerdir. Kosova’daki pek çok eserin, 1689 yılındaki Avusturya istilasında zarar gördüğü ve onarıldığı bilinmektedir²⁷. Caminin birinci ve ikinci onarımlardan en az birinin, Avusturya istilası sonrasına ait olduğu düşünülmelidir. Ancak bu onarımları açıklayabileceğimiz herhangi bir eski fotoğraf ya da arşiv belgesine ulaşamamıştır.

Değerlendirme

Yapı hakkındaki ilk araştırma 1980 yılında M. Kiel - N. Hafız tarafından yayınlanmıştır²⁸. Rölöve ve restitüsyonun aynı plan üzerinde gösterildiği bu çalışmada harim yapının bugünkü durumunu yansıtmaktadır. Restitüsyonu yapılan kapalı bölüm ise kubbelerle örtülü beş birimli bir son cemaat yeri olarak verilmiştir. M. Kiel - N. Hafız’ın yapıyı incelediği dönemde kerpiçten inşa edilmiş olan bu kapalı bölüm, mektep²⁹ olarak kullanılmaktaydı (Res. 19). M. Kiel - N. Hafız hazırladıkları restitüsyonla; harimin kuzey duvarının genişliğine dayanarak burada kubbelerle örtülü beş birimli bir son cemaat yeri olması gerektiğini ve bu duvar üzerindeki mihrapların da bu son cemaat yerinin dış mihrapları olduğunu ileri sürerler. Harimin kuzey duvarının doğu ve batıya taşıntı yapan bölümleri iki yanda birbirine eşit ve harim duvarlarıyla aynı kalınlığına sahiptir. Harimin kuzeyindeki kapalı bölüm, yapının ilk inşasında harimden daha geniş tutulmuş bir son cemaat yeri olmalıdır. Ancak bugün sıvalı ve badanalı durumdaki bu bölümün gerek planı gerekse üst örtüsünü açıklayabileceğimiz herhangi bir kalıntı ya da veri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle hazırladığımız restitüsyonda son cemaat yerini ahşap ayaklarla taşınan bir sundurma olarak göstermeyi tercih ettik.

Osmanlı döneminde Anadolu ve Balkanlar’daki camilerde, harimden daha geniş ve cephenin iki yanına taşan, kubbelerle örtülü beş birimli son cemaat yeri uygulaması daha çok tek kubbeli kübik yapılarda görülmektedir. Tire’de 15. yüzyıl ortalarına tarihlenen Kazanoğlu³⁰, İstanbul’da Saraçhane Dülgeroğlu (1482)³¹, Bali Paşa (1504)³² ve

27 Aktepe 1997: s.217., Vırmiça 2012: s.25.

28 Kiel, Hafız 1980: s. 411-422.

29 Kiel, Hafız 1980: s.415.

30 Aslanoğlu 1969: s. 164, resim 11,12.

31 Ayverdi 2000: s. 95.

32 Kuban 2007: s. 215.

Fındıklı Molla Çelebi (1584)³³ camileri ile Yunanistan sınırlarındaki Gümülcine'de 1585 tarihli Yeni Cami³⁴, Macaristan sınırlarındaki Peçuy'da 16. yüzyıl ortalarına ait Toygun Paşa³⁵ ve Gazi Kasım Paşa³⁶ camileri bu uygulamanın örnekleri arasında sayılabilir.

Andrejeviç'in³⁷ 1984 yılında yayınladığı rölöve ve fotoğraflarda harimin batı duvarının kuzeyindeki pencerenin kapatıldığı, minarenin sekizgen bir kaideye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada kuzeydeki kapalı bölüme rölövede yer verilmemiştir. Andrejeviç taçkapının iki yanında yer alan dış mihraplar nedeniyle burada bir son cemaat yerinin varlığına işaret etmekte ve bu bölümün taçkapının sadeliği ile uyumlu ahşaptan basit bir sundurma olabileceği görüşündedir. Yapının mevcut durumunda kuzey duvar üzerinde kubbelere örtülü beş birimli son cemaat yerinin kemerlerini taşıması gereken konsollara ait herhangi bir kalıntının bulunmaması nedeniyle de M. Kiel - N. Hafız'ın restitüsyonuna katılmadığı ifade etmektedir.

Her iki yayında da poligonal bir kaide üzerinde yükseldiği ifade edilen minare, Andrejeviç'in rölövesinde sekizgen, M. Kiel - N. Hafız'ın rölövesinde ise dörtgen bir kaide ile gösterilmiştir. Restitüsyonumuzda yapının mevcut durumunda ve Kosova'da aynı yüzyılda inşa edilmiş camilerin minarelerinde görülen poligonal planı tercih ettik³⁸.

Harimin doğu ve batı duvarlarındaki pencereleri karşılıklı olarak yer alırken, güney duvar pencerelerinin kuzey duvar pencereleri ile aynı eksende bulunmadığı dikkati çekmektedir. Andrejeviç'in rölövesinde bu pencereler, yapının mevcut durum ile aynı iken, M. Kiel - N. Hafız'ın rölövesinde simetrik olarak yer aldıkları görülür. Yapının geçirdiği onarımları göz önüne alarak restitüsyonumuzda kuzey ve güney duvar pencerelerini aynı eksende gösterdik.

Harimin kubbesini taşıyan ayaklar, doğu ve batı duvarlara bitişmektedir. Yapının Kültürel Miras Bölge Kurulu'ndan sağlanan planında doğu ve batı duvarların ortasında birer dikdörtgen planlı niş bulunduğu ve bu ayakların da bu nişlerin yaklaşık olarak yarısını kapattığı, görülmektedir. Arşivdeki eski bir fotoğraftan bu nişlerin pencerelerle aynı yüksekliğe sahip birer duvar gözü olduğu ve ahşaptan dolap kapaklarına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Res. 38). Aynı planda batı duvarın kuzeyindeki pencerenin kapatılarak

33 Plan için bkz. Sözen (Ed)1975: s. 179.

34 Plan için bkz. Kiel 1971: s.448, levha IV, Çizim 1.; Parlak 2015: s. 207-209.

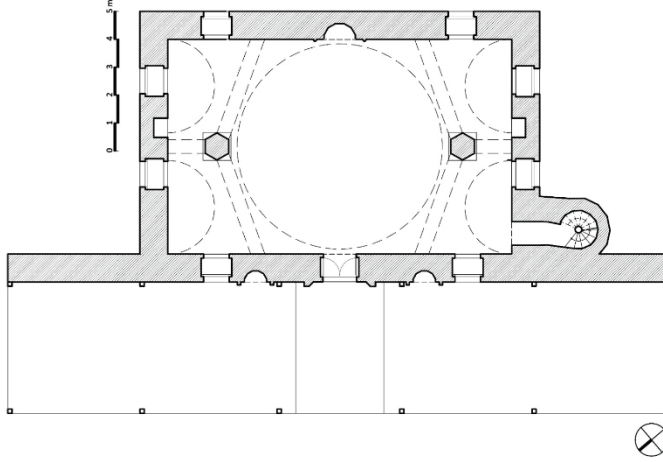
35 Ayverdi 2000: s.94,95,96, resim 13.

36 Ayverdi 2000: s.199, resim 166.

37 Andrejeviç 1984: s. 42-44., resim 23.

38 Poligonal kaideli minarelerin Kosova'daki örnekleri arasında Priştine'de Fatih Sultan Mehmed (Büyük), Camisi 15. yüzyıl, Dregaş'ta Kukli Mehmet Bey, Kaçanik'te Sinan Paşa, İpek'te Defterdar, Hasan Bey (Hamam), Fatih (Bayraklı); Priştine'de Emir Alaeddin, Yusuf Çelebi, Prizren'de Suzi Çelebi, Katip Sinan Bey (Levişah), Müderris Ali Efendi (Ali Hoca) ve Saraçhane (Kukli Mehmed Bey) camileri ise 16. yüzyıl örnekleri arasındadır (bu yapıların plan ve fotoğrafları için bkz. İbrahimgil M. Z. - Konuk N., 2006).

bir nişe dönüştürülmüş olduğu da izlenmektedir. Bu veriler ışığında hazırladığımız restitüsyon planına göre; enine dikdörtgen planlı harimin kubbesi iki yanda ayaklara oturmakta, bu ayaklar doğu, batı, kuzey ve güney duvarlara birer kemerle bağlanmaktadır (Çizim 2). Yapının onarımı sırasında harimdeki kubbeyi taşıyan ayakların, doğu ve batı duvarlara doğru genişletilerek güçlendirilmesi sonucunda duvarlardaki nişlere dayandığını ve bugünkü görünümünü kazandığını düşünmekteyiz.

Çizim 2. Rugova, Hasan Ağa Camii, restitüsyon planı.

Yapının enine dikdörtgen planlı harimini örten merkezi kubbe altıgen bir alt yapı üzerinde yükselmektedir. Bu kubbenin iki yanındaki alanlar ise, doğu batı yönlü ikişer beşik tonozla örtülü olarak günümüze ulaşmıştır. 1477 tarihli Edirne Üç Şerefeli Cami³⁹ altıgen alt yapı üzerinde yükselen merkezi kubbeli camilerin erken ve anıtsal bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁰. İstanbul'daki Sinan Paşa⁴¹ (1555) ve Atik Valide⁴² (1586) camileri kubbeli alanının iki yanındaki bölümleriyle ve altıgen şemadaki merkezi kubbeli planlarıyla Rugova Hasan Ağa camisinin Anadolu'daki çağdaş örnekleri arasındadır. Kara Ahmed Paşa⁴³ (1555) ve Kadirğa Sokollu⁴⁴ (1571) camileri ise altıgen şemadaki merkezi kubbeleriyle benzerlik göstermektedir.

39 Plan için bkz. Kuban 2007: s. 146.

40 Altıgen alt yapı üzerinde yükselen merkezi kubbeli camilerin değerlendirilmesi ile ilgili bilgi için bkz. Arel 1973: s.17-20.; Tuluk 2006: s. 275-285.; Kuban 2009: s. 672, 673,675.; Erarslan (2018): s.31-48.

41 Plan için bkz. Kuban 2007: s.258.

42 Plan için bkz. Kuban 2007: s.258.

43 Plan için bkz. Kuban 2007: s.258.

44 Plan için bkz. Kuban 2007: s.258.

Sonuç

Balkanlarda ve Kosova'daki Osmanlı yöneticileri tarafından inşa ettirilmiş ve zengin vakıflarla desteklenmiş mimari eserlerin daha çok şehir merkezlerinde yer aldıkları görülür. Kosova'da şehir merkezlerinde, kare bir alt yapı üzerinde kubbeyle örtülü harim ile revaklı bir son cemaat yerine sahip camiler çoğunluğu oluşturmaktadır. Dikine dikdörtgen plana sahip düz ahşap tavanlı ve ahşap kubbeli, üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülü yapılar şehir merkezleri ile birlikte daha çok yerel otoriteden uzak köylerde, bölge halkı ve yerli ustalar tarafından inşa edilmişlerdir. Yakova'nın Rugova köyündeki Hasan Ağa Camisi merkezi kubbeli plan şemasıyla; gerek imparatorluğun başkentindeki çağdaşlarının Kosova'daki tek temsilcisi olması, gerekse merkezden uzak bir köyde yer almasıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu durumu yapının banisi "Yemişçi" lakabıyla bilinen ve Arnavut kökenli bir sadrazam olan Hasan Ağa'nın doğup büyüdüğü Rugova köyüne hizmet etme ve kalkındırma isteği ile açıklamamız mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aktepe M., (1997), “Kosova” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, S. 216-219., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Andrejeviç, A., (1984), İslamska Monumentalna Umetnost Xvi Veka U Jugoslaviji, Kupolne Camije, Beograd: Beogradski İzdavaçko-Grafiçki.
- Arel A., (1973), “Üç Şerefeli Cami Ve Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Sınıflandırma Sorunu”, *Mimarlık*, Sayı:6, S. 17-20.
- Aslanoğlu İ., (1969) “Tire’de Üç Cami.” *Vakıflar Dergisi*, Sayı 8/1969, S.161-170.
- Ayverdi, E. H., (2000), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Eserleri I Romanya Macaristan (1 Ve 2. Kitap)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (İkinci Baskı).
- Bajgora, S. (2013). *Destruction Of Islamic Heritage In The Kosovo War, 1998-1999*. Prishtine: Interfaith Kosovo, Ministry Of Foreign Affairs Of The Republic Of Kosovo.
- Erarslan, A., (2018), “Mimar Sinan’ın Altıgen Baldaken Sistemli Camilerinde Taşıyıcı, Örtü Ve Mekân İlişkisi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Omad)*, Cilt 5, Sayı 13, S. 31-48.
- İbrahimgil M. Z. Ve Konuk N., (2006), *Kosova’da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt 1, Ankara: Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kiel, M. (1971). “Observations On The History Of Northern Greece During The Turkish Rule: Historical And Architectural Description Of The Turkish Monuments Of Komotini And Serres, Their Place İn The Development Of Ottoman Turkish Architecture, And Their Present Condition.” *Balkan Studies*, 12(2), 415-462. Yayınlanma: 2015-07-17.
- Kiel, M., (2002), “Traces İn Stone, Some Notes On A 16Th Century Ottoman Poet From The Balkans, Vâlihî-İ Üskübî And The Background Of His Life And Work”, *Journal Of Turkish Studies*, Vol.26 / Iı, S.31-41.
- Kiel, M., Hafız, N., (1980), “The Mosque Of Kel Hasan Aga İn The Village Of Rogova”, *Prilozi Za Orijentalnu Filologiju*, 28-29/411-422, Bosnia And Herzegovina; Orijentalni Institut U Sarajevu.
- Kosova Kitabeleri (2014), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Köprülü O. F., (1997), “Hasan Paşa, Yemişçi (Ö. 1012 / 1603) Osmanlı Sadrazamı” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, Cilt 16, S. 342, 343., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Krasniqi, N., (2006), “Roli I Fısnikërisë Shqiptare Në Zhvillimin E Kulturës Dhe Cıvıllızimit Islam Në Trojet Shqiptare Gjatë Perudhës Osmane”, *Edukata Islame Revistë Shkencore, Kulturore Islame Tremujore*, Viti Xxxv, Nr. 79, S. 95-120., Prishtinë: Kryesia E Bashkësisë Islame E Kosovës.

- Kuban, D., (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayın:134. Yapı Endüstri Merkezi.
- Kuban, D., (2009), “Osmanlı Mimarlığı”, *Osmanlı Uygarlığı* Cilt 2, Editörler: Halil İnalçık-Günsel Renda, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (3. Baskı), S. 627-697.
- Nureski, N., (2014) “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri Ve Özellikleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1/2014, S. 63-102. Trakya: Trakya Üniversitesi.
- Parlak C., (2015), “Gümülçine’de Kurulmuş Olan Defterdar Ahmed Efendi Vakfı (Xvii-Xviii. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 10, S. 199-235.
- Shala S., (2006), “Zbulm I Rëndësishtëm Historik Në Rogovë Të Hasit”, *Edukata Islame*, Viti Xxxv, Nr., 80, S.125-153., Piriştine: Kryesia E Bashkësisë Islame E Kosovës.
- Shala S., (2015), *Rogova E Hasit Njëpër Shekuj (Fakte Dhe Dëshmi)*, Prizren: Shtëpia Botuese Pjetër Bogdan.
- Sözen, M. (Ed)., (1975), *Türk Mimarisinin Gelişimi Ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası.
- Taç, H., (2012) *Hurufât Defterlerine Göre Kosova Vilayeti (Xviii. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, İzmir: (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Tuluk, Ö. İ., (2006), Osmanlı Camilerinde Mekân Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17.Yy.)”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı 21/2, S. 275-285.
- Vırmiça, R., (2012), *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Cilt 3, Prizren: Kosova Türk Araştırmacılar Derneği.
- Yılmaz K. H., (2014) “Vâlihî, Kadı-zâde Ahmed Vâlihî Çelebi” maddesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ahmed Yesevi Üniversitesi internet yayını. (yayın tarihi 23. 02. 2014 son güncellenme tarihi 10.12. 2020) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/valihi-kadizade-ahmed-valihi-celebi> erişim tarihi: 10.04.2022.

<https://dituriaislame.com/edukata-islame/page/5/>

<https://journals.openedition.org/etudesbalkaniques/123#tocto3n11>

<https://www.cceol.com/search/article-detail?id=46278>

Fotoğraflar

Resim 1. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kuzeybatı.

Resim 2. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, üst örtü.

Resim 3. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, üst örtü⁴⁵.

Resim 4. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii⁴⁶,

45 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

46 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

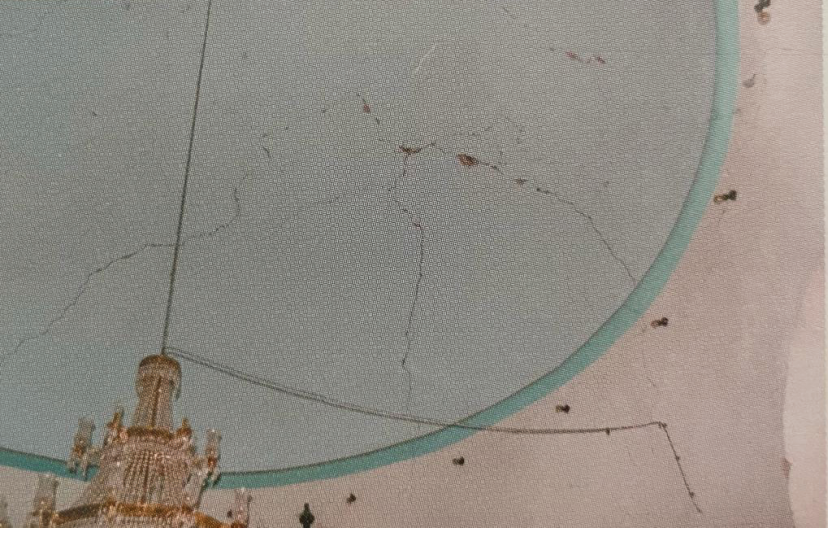
Resim 5. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, batı cephesi⁴⁷.

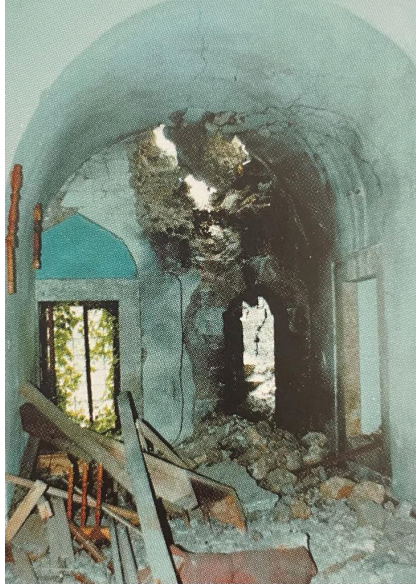
Resim 6. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kuzey cephenin batısı⁴⁸.

47 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

48 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Resim 7. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, üst örtü⁴⁹.

Resim 8. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, batı duvarın güneyi⁵⁰.

49 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

50 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Resim 9. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, güneydoğu cephe.

Resim 10. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, batı cephe.

Resim 11. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, doğu cephe⁵¹.

Resim 12. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, batı cephe⁵².

51 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

52 Andrejeviç 1984: sayfa numarası yok, resim 23.

Resim 13. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, minare kaidesi.

Resim 14. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, minare şerefe.

Resim 15. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kuzey cephe.

Resim 16. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı bölümün doğu cephe pencereleri.

Resim 17. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı bölümün batı cephe pencereleri.

Resim 18. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı bölümün kuzey cephe pencereleri.

Resim 19. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı bölüm kuzeybatı cephe⁵³.

Resim 20. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim girişi.

53 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Resim 21. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı son cemaat yeri, doğu mekân, güney duvardaki dış mihraplar.

Resim 22. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, kapalı son cemaat yeri, batı mekân, güney duvardaki dış mihrap.

Resim 23. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, giriş açıklığının üst kesimi.

Resim 24. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, giriş.

Resim 25. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, üst örtü.

Resim 26. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, üst örtü.

Resim 27. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, kadınlar mahfili.

Resim 28. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, güney duvar.

Resim 29. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, doğu duvar.

Resim 30. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, batı duvar.

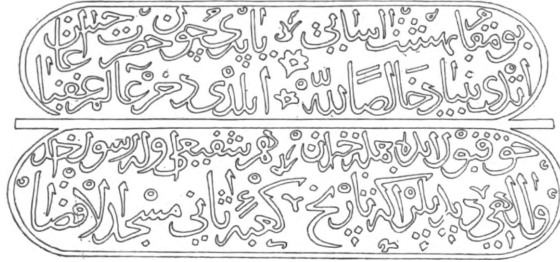
Resim 31. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, batı duvarın güney tarafı.

Resim 32. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, mihrap.

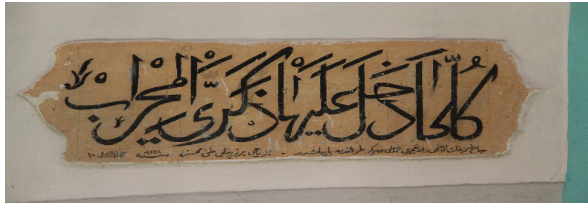
Resim 33. Harime giriş kapısının üzerindeki inşa kitabesi.

Resim 34. Kitabeye metnin çizimi⁵⁴

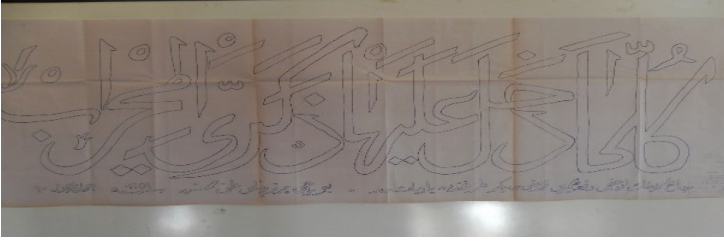

Resim 35. Köprü kitabesi.

Resim 36. Mihrap kitabesi

54 Andrejeviç 1984: s. 42.

Resim 37. Mihrap kitabesi⁵⁵

Resim 38. Yakova, Rugova Köyü, Hasan Ağa Camii, harim, batı duvardaki dolap nişi⁵⁶.

55 Çizim Kültürel Miras Bölge Kurulu'nun çalışmasıdır.

56 Fotoğraf Kültürel Miras Bölge Kurulu arşivinden alınmıştır.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 31, Sayı: 2, Ekim 2022 | *Volume: 31, Issue: 2, October 2022*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. Semra DAŞÇI, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizajpaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erisim\)](#) | [İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

